

VANURITE ABIELULISUS JA
LEIBKONNA KOOSSEIS EESTIS

Luule Sakkeus

RU, Seeria B, nr. 24

Tallinn 1995

Käesolev töö kuulub ettekannete seeriasse, mis on valminud projekti *Rahvastiku vananemise dünaamika Euroopa regioonis* raames. Põhinedes 1989. aasta rahvaloenduse individuaalandmetele, keskendub töö vanurite abielulisuse ja leibkonna koosseisu iseloomustamisele Eestis.

Artiklis on uuritud 50-aastaste ja vanemate inimeste abielulisust ning kooselulisust. Analüüsimisel on tähelepanu pööratud vanurite abielulisuse ja leibkonna koosseisu erinevustele seoses vanuse, soo, rahvuse, hariduse, paiksuse ja elukeskkonnaga linna või maa tähenduses.

Meie andmetel on antud töö esimene vanurite abielulisuse ja leibkonna koosseisu uurimus, mis kasutab Eesti 1989. aasta rahvaloenduse isikuandmeid. Käesolev töö on valminud Eesti Teadusfondi toetusel, grant 911.

1. METODOOGILINE TAUST

Rahvastiku vananemisprotsess, mida otseselt kujundab rahvastiku üldine sündimuse langus ja keskmise eluea pikenemine ajas, samuti ka immigratsioon, mõjutab oluliselt vanurite abielulisuse ja leibkonna koosseisu kujunemist. Eakate inimeste arvu pidev kasv on suurendanud nii teadlaste kui ka poliitikute tähelepanu vanurite elukorralduse probleemide suhtes. Erilise huvi all on vananevate ühiskondade uuringutes perekonnasuhted ja kooselulisus, mis on aluseks sotsiaalhoolduse arendamisele, et paremini rahuldada riskigruppide vajadusi. Abielulisus on üks põhinäitajaid, iseloomustamaks eaka elanikkonna vahelisi erinevusi, mis paljus määratleb vajaduse toetussüsteemide järele. Leibkonna koosseis, mis osaliselt on määratletud muutustega, mis tekivad üleminekuga ühest abieluseisundist teise, peegeldab aga samuti vanemate kohortide ülddemograafilisi, - kultuurilisi ja - majanduslikke tunnuseid.

1989. aasta Eesti rahva- ja elamuloendusel vaadati perekonda kui inimeste ühendust, kes on seotud vere-, lapsendamise -, abielu või hõimlussidemete kaudu, ning kes elavad ühel ja samal elamispinnal ning jagavad ühist pere-eelarvet. Algselt rahvaloendusandmetes kasutatud näitaja *perekonna tüüp* asemel on käesolevas töös kasutatud uut 12-positsioonilist leibkonna koosseisu tüpoloogiat. Leibkonna koosseisus eristatakse abielupaare, kellel on lapsed ja lasteta abielupaare, ning üksikvanemaid selle järgi, kas nad kuuluvad tuum- või laiendatud perekonda. Üksikud ja eraldi elavad pereliikmed on antud töös käsitletud üksielavatena. Ajutiselt perekonnas elavaid inimesi (külalisi jne. rahvaloenduse ajal) klassifitseeriti vastavalt kas eraldi elavate üksikutena või eraldi iseseisvate perekondadena.

Abieluseisund hõlmab abielus olevaid (nii ametlikult kui ka de facto), vallalisi (mitte kunagi abielus olnud), leski (abielu lõppes abikaasa surmaga ning kordusabielu ei ole) ning lahutatuid (kas ametlikult lahutatuid või de facto lahus elavaid). Analüüs on teostatud Eesti alalise elanikkonna kohta.

2. EAKATE INIMESTE ABIELULISUS

Ajalooliselt kuulub Eesti maade hulka, kus on olnud valdav Euroopa abielumudel. Sõjajärgsel perioodil on Eestit aga iseloomustanud abiellumuskordaja kasv ning tendents perekonna moodustumise noorenemise poole, milles ilmneb selgelt sisserännanud rahvastikku iseloomustava erineva abielumudeli mõju. Eesti perekonna moodustumise mudelit iseloomustab sagenev mitte-abieluline kooselu. Mitteabieluline kooselu on enam omane riigisündinud elanikkonnale kui immigrantidele ning seda tuleb Eesti eakaid inimesi analüüsides silmas pidada.

Abielulahutuste sagedus kasvas kuni 1970- aastate lõpuni, abielulahutuste üldkordaja näitab langustendentsi 1980 -aastate algusest.

Eakate inimeste abielulisusel on otsene mõju vanurite elule. On täheldatud, et abielus inimesed kalduvad olema pikema keskmise elueaga, ühiskondlikus elus aktiivsemad ning neil on parem tervislik seisund (Bengtson, Rosenthal and Burton, 1990). Samuti tuleb pidada meeles, et vanemate inimeste vajadused erinevad suuresti, lähtudes sellest, kas vanurid on abielus või ei ole.

Tabel 1

Üle 60- ja üle 75-aastase elanikkonna abielulisus soo ja rahvuse lõikes
Eesti 1989. aasta rahvaloendusandmed (%)

	Abielus	Vallalised	Lesed	Lahutatud
60-aastaste ja vanemate inimeste üldarv				
60+	46,9	7,4	38,8	6,7
Mehed	76,3	4,5	13,6	5,6
Naised	32,3	8,9	51,3	7,2
Eestlased	45,0	9,1	39,4	6,3
Mehed	74,0	6,6	14,0	3,0
Naised	30,7	10,8	52,0	6,5
Mitte-eestlased	51,2	3,6	37,3	7,7
Mehed	81,6	1,5	11,5	5,2
Naised	36,1	4,5	50,1	8,9
75-aastaste ja vanemate inimeste üldarv				
75+	25,6	8,4	62,4	3,4
Mehed	63,2	4,9	28,3	3,4
Naised	12,2	9,6	74,5	3,4
Eestlased	26,3	9,6	60,4	3,4
Mehed	62,6	5,5	28,1	3,6
Naised	12,8	11,2	72,7	3,4
Mitte-eestlased	22,7	3,3	70,5	3,2
Mehed	66,0	1,8	29,5	2,4
Naised	10,3	3,7	82,2	3,4

Eakate inimeste abielulisust mõjutab suuresti nii üldise keskmise eluea pikkuse kui ka vanemate kohortide enda eluea keskmise pikkuse üldine areng. Kuigi koos vanusega tõusevad lehestumiskordajad, kaasneb vanema elanikkonna eluea pikenemisega ka abielus inimeste arvu kasv. Arenenud maades on täheldatud aegade vältel vallaliste ja leskede osakaalu vähenemist, kusjuures lahutanute (lahuselavate) osatähtsus on näidanud kasvutendentsi (Kinsella and Tauber, 1993). Soolised erinevused vanurite abielulisuses tulenevad peamiselt erisustest elueas, abiellumiseas ning kordusabiellumuses. Kõige tugevam mõju abielulisusele on meeste kõrgele suremusel, mis on eriti iseloomulik Ida-Euroopa maadele.

Eestit iseloomustab suhteliselt varajane suremusrevolutsioon võrreldes teiste Ida-Euroopa maadega. Kuni 1960. aastate esimese pooleni tõusis keskmine eluiga pidevalt, kuid alates sellest on eluea pikkuses ilmnenud vaid väikesed muutused. 1960. aastate lõpus ja 1970. aastatel on isegi toimunud langus, eriti tööeas olevate meeste eluea pikkuses, mis selgelt mõjutab lehestunud naiste osatähtsust. Kuigi 1980.

aastatele oli iseloomulik mõningane keskmise eluea pikenemine, oli vaatamata erisuste vähenemisele meeste ja naiste keskmise eluea pikkuse vahe 1990. aastal 10,2 aastat, mis on ka peamine põhjus, miks kogu eaka elanikkonna hulgas on suurem osatähtsus naistel. Üle 60 aastaste lehestunud elanike seas moodustavad naised 88,4%. Vallalised vanad naised moodustavad 86 % ja lahutatud ning lahuselavad naised 72,3 % vastavast 60-aastaste ja vanemate rahvastikurühmast. Mehi on rohkem vaid üle 60-aastaste ja vanemate abielusolevate inimeste hulgas, kus nad moodustavad 54% abielus inimestest neis vanustes.

60-aastaste ja vanemate hulgas on enam kui kolm meest neljast praegu abielus ning isegi 75-aastaste ja sellest vanemate hulgas on peaaegu kaks kolmandikku mehi ikka veel abielus, kusjuures naiste hulgas on selles eas olevate abieluinimeste osatähtsus madalam vastavalt 2,5 ja 5 korda. Praktiliselt iga teine naine jääb leseks 60. eluaastate paiku ning kolm neljandikku üle 75-aastastest naistest on lehestunud. Mis puutub soolistesse erisustesse, siis naiste hulgas täheldati kaks korda sagedamat vallaliseks jäämist võrreldes meestega. Eesti vanurite abielulisuses on samuti nagu mujal maailma vananevates ühiskondades täheldatav abielulisuse üldtrendi muutus. Võrreldes 1979. aasta rahvaloendusega on eriti naiste seas tõusnud 60- aastaste ja vanemate hulgas abielus olevate vanurite osakaal - 27 kuni 32,3 protsendini, ning ka lahutatute protsent on tõusnud 4,9 kuni 6,7 protsendini. Lehestumise ning vallalisuse osatähtsused on samal ajavahemikul langenud.

Kahes rahvastiku alagrupis - eestlaste ja mitte-eestlaste seas - ilmnevad suured erisused abielulisuses. Siinjuures tuleb tähelepanu juhtida faktil, et üle 60-aastastest mitte-eestlastest moodustavad immigrandid (sündinud väljaspool Eestit) rohkem kui 91 protsenti, nooremad kohordid on kas sisseärännanud või nende teine põlvkond. Isegi üle kahekümne aastastest mitte-eestlastest on välissündinuid ligi 80 protsenti. Analüüsis, mis käsitles Eesti põliselanike ja välissündinute erinevusi (Katus ja Sakkeus, 1992), jõuti järeldusele, et sõjajärgsete immigrantide teine põlvkond järgib pigem oma vanemate kodupiirkonna demograafilist käitumismudelit kui selle piirkonna oma, kus nad alaliselt elavad: kuigi sündinud Eestis, on adapteerumine olnud väike. Praegu, mil immigratsioon rahvastik on noorem, ei mõjuta tema erinev käitumismudel veel Eesti eakat elanikkonda. Tulevikku vaadates tuleb aga tõsiselt arvesatada selle mõjuga, kuna nende vananemisprotsess on hoogustumas (Katus, 1989) ning efektiivne sotsiaalpoliitika peab tulema toime Eesti kahe rahvastiku alagrupi erinevate tendentside ja vajadustega.

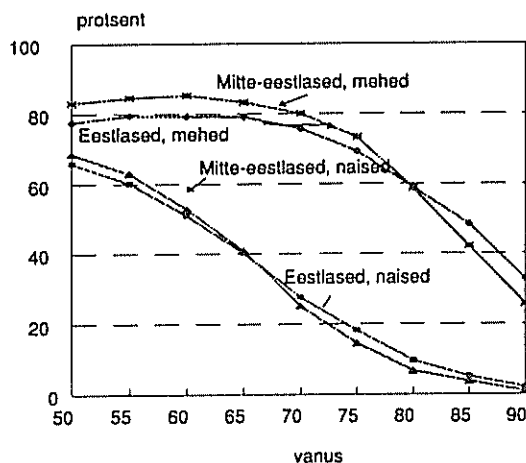
1989. aasta rahvaloenduse andmetel moodustavad eestlased eaka elanikkonna valdava osa. Abielulisuse järgi on eestlaste osatähtsus suuresti erinev. Lehestunud 60-aastaste ja vanema rahvastiku hulgas moodustavad eestlased peaaegu 90 protsenti ning ka vallaliste hulgas ei ole nende osatähtsus palju väiksem (85,9 %), kuid abielus ja lahutatud (lahuselavate) eaka elanikkonna seas ei ole eestlaste osa enam nii ülekaalukas, moodustades 67,2 ja 65,7 % vastavast seisundigrupist.

Otseselt ei saa rahvuse kaudu tuua välja märgatavaid erisusi abielulisuses. Abielus olevate vanurite osakaal on mitte-eestlaste seas kõrgem kui eestlaste seas, seda valdavalt seetõttu, et abielu kui institutsioon on mitte-eestlaste hulgas rohkem levinud. Abielus olivate üldine sooline erinevus tuleb selgemalt ilmsiks üle 75-aastaste mitte-eestlaste hulgas, kus mehed on peaaegu 6,5 korda suurema tõenäosusega abielus kui naised, kellest selles eas on abielus vaid üks kümnest.

Üks suurimaid käitumuslikke erisusi ilmneb kahe rahvastiku alarühma võrdlemisel mitte kunagi abielus olnute osas: eestlased on vallalised kaks korda suurema tõenäosusega kui mitte-eestlased, üle 75 - aastaste kohordis on erinevus isegi enam

Joonis 1 Abielus vanurid rahvuse ja soo järgi

Eesti 1989

kui kolmekordne, mitte-eestlastest meestel on vallaliste osatähtsus väga madal. See võib olla üks tuleviku käitumise erinevuse põhipõhjuseid. Suur eesti vallaliste naiste osatähtsus viitab sarnasusele Skandinaavia käitumismudeliga, kus vallaliste inimeste osatähtsus on kõrgeim ning üksikute meeste osakaal suureneb (Myers, 1994).

Lahutatute hulgas võib täheldada vastupidist tendentsi. Mitte-eestlastest eakate inimeste seas on suhteliselt suur osa lahutatuid. Eestlaste ja mitte-eestlaste erinevus on meeste osas suurem. Kuigi naised on sagedamini lahutatud, on soolised erinevused vanimate inimeste osas mitte-eestlastel väiksemad.

Käesolevas töös on peamiselt tähelepanu pööratud eakate inimeste vanuskõveratele, mis peegeldavad nende abielulisuse erinevaid aspekte. Kooskõlas UN ECE PAU metodoloogilise lähenemisega, on vanuskõverate alguskohordina vaadeldud 50-aastaste kohorti (United Nations 1992). Järgnevas analüüsis on esile toodud vanuskõverate erisused erinevate abieluseisundite ja leibkonna koosseisu seisukohalt.

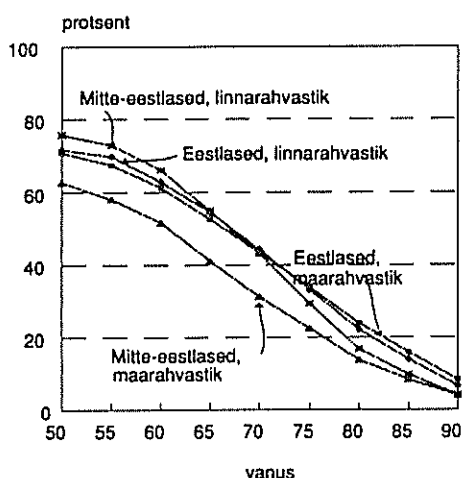
2.1. ABIELUSOLEVATE VANURITE VANUSKÕVERAD

Abieluinimeste osakaal on eakate inimeste nooremates kohortides valdav (Joonis 1). Abielus elanike osas ilmnevad suurimad soolised erinevused. Rahvusesti on nooremates kohortides abielus olijate osatähtsus mitte-eestlastel suurem, hakates kiiresti vähenema alates 65. eluaastast. Mitte-eestlaste keskmine eluiga on rohkem tüüpiline Ida-Euroopaga ning on eestlaste omast veidi madalam, mõjutades seega vanusega kaasnevat abielulisuse langust.

Soolised erinevused on väikseimad noorimates vanurite kohortides, 50-59-aastastel on erinevus umbes 10 protsenti. Kui meestel abieluinimeste osakaal 50-59-aastaselt isegi tõuseb (tendents, mis avaldub rohkem eestlaste juures), siis naistel hakkab abielusolek 60-aastaselt vähenema, sealt edasi on langus järsk ning muutub vanuse kasvades selgemaks.

Abielus eakate meeste osatähtsus hakkab langema alles 75. eluaasta saabudes, tendents, mis raukade juures toimib suure kiirusega. Selle erinevuse kõige tõsisem põhjendus on meeste 10 aastat lühem keskmine eluiga.

Joonis 2 Abielus vanurid rahvuse ja elukoha järgi
Eesti 1989

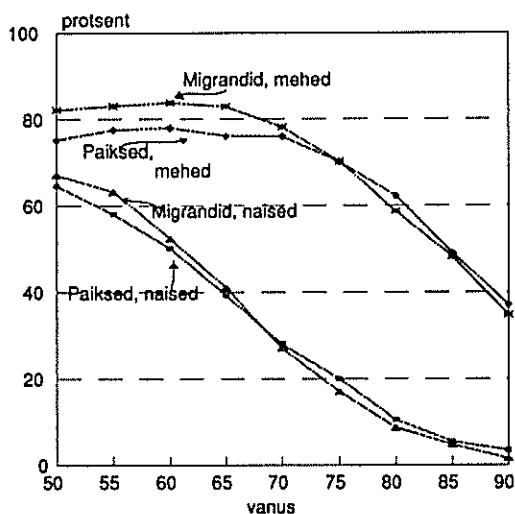

abielu osatähtsuse osaliseks põhjenduseks pidada vabaabielu väiksemat levikut mitte-eestlaste seas.

Soolised erinevused tulevad mitte-eestlaste juures selgemini esile. Abielus olevate mitte-eesti naiste osakaalu langus on täheldatav kõige esimestest uurimisalustest kohortidest alates. Alates 65. eluaastast on igas järgmises kohordis ligi kaks korda väiksem abielus olevate naiste osakaal kui eelmises (joonis 1).

Elukohajärgsed erinevused on vastavalt sellele, kas elatakse linnas või maapiirkonnas, eestlaste osas vähem ilmekad. Maaelanike hulgas on vanurite nooremates kohortides väiksem osa abielus olevaid inimesi. Raukade puhul on tendents vastupidine (Joonis 2). Suurimad elukohajärgsed erinevused ilmnevad mitte-eestlastel, nende puhul on linnaelanike hulgas abieluinimeste osakaal kuni 70. eluaastani kõrgeim, sealt edasi võib märgata abielus mitte-eestlastest vanurite osatähtsuse järsku langust. Kõrgemas eas on elukohajärgsed erinevused ebaolulised, neis vanustes on maal elavate eestlaste hulgas veidi rohkem abielus vanureid.

Joonis 3 Paikse rahvastiku võrdlus migrantidega
abielus vanurite osakaal soo järgi
Eesti 1989

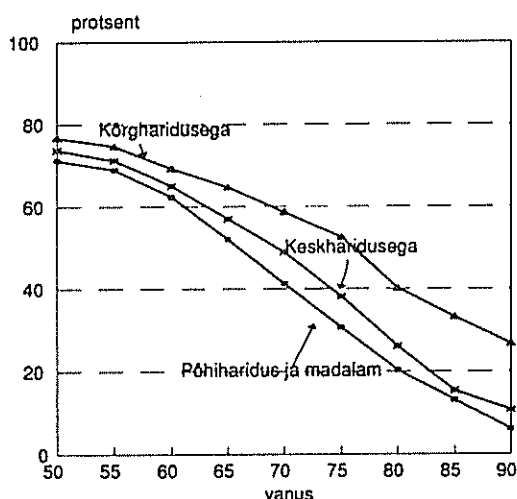

Kuigi üldiselt kirjeldab mitte-eestlastest eakaid inimesi eestlaste vanuskõveraiga sarnane kõver, ilmneb abielus olevate vanurite osas erinevusi. Kuna mitte-eestlaste keskmine eluiga on eestlaste omast lühem, on madalam ka abielusolevate 65. eluaastat ületanud naiste osatähtsus. Nooremates kohortides (vanuses 50-64), on vastupidi, abielusolevate mitte-eestlaste osakaal on kõrgem, mis on eriti iseloomulik meestele. Eestlastest abielus eakate meeste puhul toimub pööre 80. eluaastal, millest alates on langus märgatav ning 90. eluaastal on abielus vaid iga neljas mees. Kuigi rahvaloendusandmed tõid ära abielulisuse vastavalt inimese enda määratlusele, võib mitte-eestlaste nooremate kohortide ja meeste suurema

Paiksuse järgi, st kas inimene elab samas elukohas alates sünnimomendist või on sinna hiljem kolinud, on vanuskõverad rahvast iseloomustanud kõveratega sarnased. Olenemata soost on paiksete vanurite nooremates kohortides abielus olevaid inimesi vähem, raukade puhul muutub trend vastupidiseks (Joonis 3). Ajastuse ning kõvera kuju seisukohalt lähtudes tulevad esile suuremad soolised erisused. Kuigi meessoost paiksete hulgas on nooremates kohortides vähem abielusolijaid, kalduvad nad säilitama seda taset kuni 70. eluaastani, migrantidel aga hakkab abielus olijate osatähtsus vähenema 65. eluaastast alates. Paiksete ja migrantide abielus meeste osatähtsused muutuvad

vastupidiseks 75. eluaastal. Naiste puhul toimub järsk langus mõlematel - nii paiksetel kui ka migrantidel - alates päris esimestest vanusrühmadest (50-aastased). Trendi pöördumine toimub naistel 5 aastat varasemas kohordis kui meestel - 70-aastaste vanusrühmas. Meil puuduvad igasugused süvauuringud, mille abil selgitada erisusi, mis tulenevad paiksusest või mittepaiksusest. Spekulatsiooni tasandil võib erinevuste seletusi otsida üldises migrantide käitumises: migrantid on rahvastiku aktiivsem osa, see toob kaasa ka suurema aktiivsuse elutsükli teiste muutuste osas (nagu sagedasem abiellumine või üleminek teistesse abielulisusseisunditesse). Samuti pakub migrantistaatus tõenäoliselt rohkem võimalusi partneri leidmiseks. Sageli puuduvad migrantidel oma uues elukohas teised sugulased ning abielu pakub võimalust nende asendamiseks. Ka see võib olla üheks põhjuseks, miks mitte-eestlaste hulgas on abielus inimeste osatähtsus vanurite nooremates kohortides suurem. Kahjuks puuduvad meil täiesti andmed migrantide ja paiksete eluea erinevuse kohta, ometi paistab, et migrantidel võib olla veidi madalam keskmine eluiga, mis mõjutab eelkõige just vanavanureid. Seejuures tuleb silmas pidada, et elus kunagi rännanute valdava osa moodustavad mitte-eestlased, kelle käitumiserisustel on eelpool peatunud.

Joonis 4 Abielus vanurid vanuse ja hariduse järgi
Eesti 1989

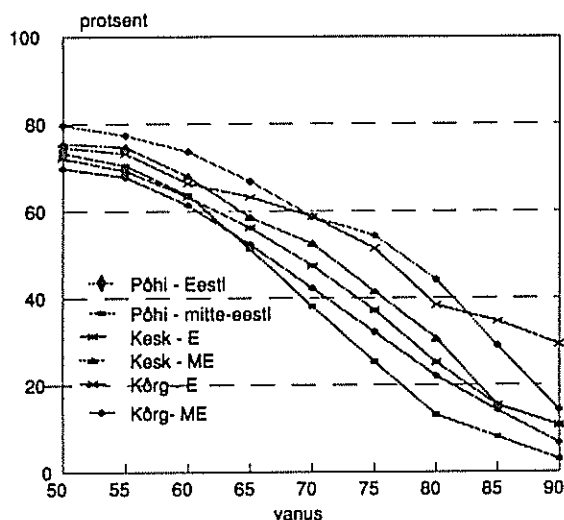

Haridustaseme seos abielulisusega on välja toodav: mida kõrgem on lõpetatud haridustase, seda suurem on abielusoleku osakaal. See efekt ilmneb eriti vanuse kasvades: mida kõrgem iga ja kõrgem haridustase, seda suurem on abielusoleku osakaal (joonis 4). Erinevus on suurim kõrgeima võimaliku haridustasemega vanema elanikkonna juures, kus isegi raukadel esineb vaid väike langus ning kes säilitavad vanemates kohortides 1,5 kuni 2 korda suurema abielusoleku osakaalu kui madalama haridustasemega vanurid. Joonis 4 näitab, et kõrgem abielusoleku osatähtsus saavutatakse kõrgeima haridustaseme puhul põhiliselt meeste arvel, kuna naistel on haridustaseme

mõju praktiliselt olematu ning ilmneb vaid võrdlemisel kõige madalamate tasemetega.

Haridustasemete erinevused tulevad rohkem välja eestlaste ja mitte-eestlaste võrdlemisel. Võrdluses ilmneb migrantiseisundi taustefekt, kuna enamus mitte-eestlasi on immigrandid ning vaid vähesed ei ole isegi Eestis sündinutena elukohta muutnud. Eelnevalt juhtisin tähelepanu mitte-eestlaste üldisele kõrgemale abielusoleku osakaalule. See üldine trend ilmneb ka võrreldes neid rahvastiku kaht alarühma haridustasemete suhtes. Kõrgeima haridustasemega ning keskharidusega mitte-eestlaste abielusolejate osakaal jääb võrreldes eestlastega ka kõrges vanuses suuremaks. Kuid raukade juures esinev kõrgema haridustaseme stabiliseeriv efekt ei kehti mitte-eestlaste kohta. Madalama haridustaseme ja migrantistaatusega ning lühema keskmise elueaga mitte-eestlaste juures ilmneb eaka abielus rahvastiku osatähtsuse järsem langus ning alates juba 65. eluaastast on selliste tunnusjoontega rahvastikurühmale iseloomulik madalaim abieluinimeste osatähtsus (Joonis 5).

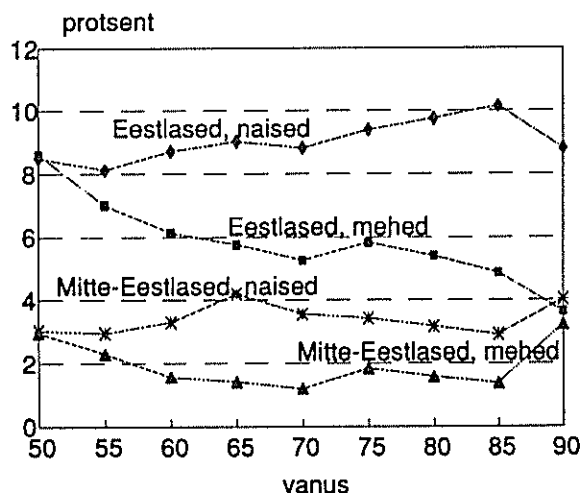
Joonis 5 Abielus vanurid rahvuse ja hariduse järgi
Eesti 1989

Haridustase omandab seoses vanusega suure tähtsuse. Ühe selgitusena pakutakse kirjanduses välja, et kõrgem haridustase ergutab tervemaid eluviise, samuti on sageli madalama haridustasemega inimeste hulgas neid, kes oma haiguse või invaliidsuse tõttu ei ole võimelised kõrgemat haridustaset saavutama ning neid iseloomustab ka kõrgem suremus. 90. eluaastal ilmneb suurim erinevus abielusoleku osakaaludes haridustasemete osas madalalt haritud mitte-eestlaste ja kõrgelt haritud eestlaste vahel: erinevus on peaaegu kümnekordne. Kuid kõige paremini ilmneb efekt kõrgharitud eestlaste enda seas, kus 30 protsenti rauku olid 90 eluaastaks ikka veel abielus.

2.2. VALLALISTE VANURITE VANUSKÕVERAD

Joonis 6 Vallalised soo ja rahvuse järgi
Eesti 1989

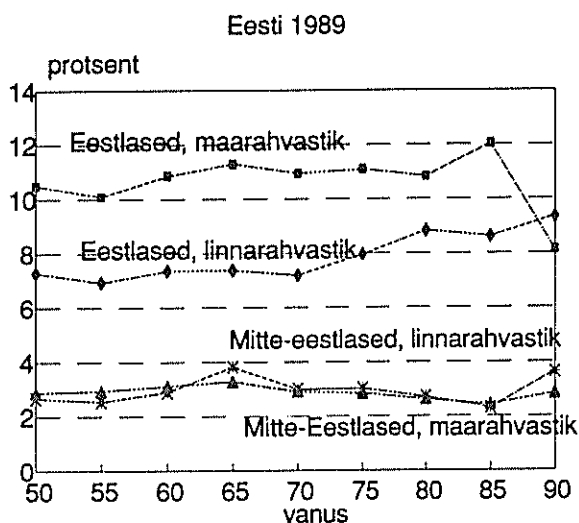
Mitmetes uuringutes on püstitatud hüpotees abielus vanurite pikema eluea kohta (Myers, 1990). Ühelt poolt leitakse, et keskkonna, sotsiaalsete ja psühholoogiliste tegurite mitmekesisus muudab abieluinimesed tervemaks kui vallalised. Samuti väidetakse, et abielu ja kordusabielu on valikuline ning proportsionaalselt abiellub rohkem terveid inimesi. Isegi lahutatute ja lehestunute seas toimub sagedamini uuesti abiellumine, mis jätab suurima riskiga kategooriaks vallalised isikud. See vanurite kategooria võiks olla erilise tähelepanu all seoses kiireneva vananemisprotsessiga. Järgmises peatükis püütakse uurida, kes on Eestis vallalised vanurid ja mis neid kõige enam iseloomustab.

1989.aasta rahvaloenduse määratluse järgi on vallaline see isik, kes ei ole kunagi abielus olnud ning ei ole ennast määratlenud ei abielusolevate ega lahutatute hulka, kuid ei välista vabaabielus elanud.

Joonis 6 näitab piltlikult, et vallalisus on 50. eluaastal mõlema soo jaoks võrdne võimalus. Järgmistes vanusrühmades on täheldatav tohutu lahknemine. Vanusega erinevused suurenevad, kusjuures naistel tõuseb vallalisuse osakaal ja meestel see

väheneb. Nagu ülalpool mainiti, on Eesti vallaliste osatähtsuse poolest eakate inimeste hulgas küllalt silmapaistev ning lähedane Skandinaaviamaade tasemele, mis on arenenud maailmas üks kõrgemaid. Siiski näitavad suuremad soolised erinevused lahknevust Skandinaavia mudelist. Vallaliste meeste osakaal mõnedes vanuskohortides on isegi kaks korda väiksem kui naiste oma, mis on selgelt meeste suremuse mõju tulemus. Kuigi selliseid uuringuid läbi viidud ei ole, tundub olevat ilmne, et vallalised meesvanurid võivad olla isegi kõrgema suremusega. Teine selgitus nende eaga vähenevale osatähtsusele on see, et mehed vahetavad abieluseisust vanas eas sagedamini kui naised.

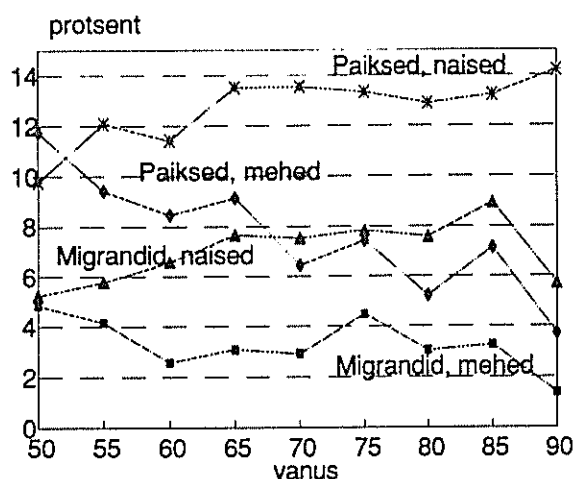
Joonis 7 Vallalised rahvuse ja elukoha järgi

Nagu ülal mainitud, saavutatakse vallaliste suur osatähtsus vanurite hulgas peamiselt eestlaste kõrgema taseme tõttu. Kuigi märgatavalt madalamal tasemel, on mitte-eestlaste vanuskõver samalaadne eriti nooremates vanusrühmades. Suurim vahe meeste ja naiste vahel ilmneb mitte-eestlaste juures 65-aastaste vanusrühmas, mil vallaliste naiste osatähtsus on peaaegu 4 korda kõrgem kui meesvanuritel. Vanuse kasvades mitte-eestlaste soolised erinevused, vastupidiselt eestlastele, pigem vähenevad.

Joonis 7 toob välja linna ja maapiirkondade erinevused vallaliste vanurite osas. Kuna vallaliste suurem osatähtsus on iseloomulik eestlastele, ei ole imekspandav, et maapiirkondades on nooremates kohortides kaks korda suurem vallaliste osatähtsus. Vallaliste osakaal on maapiirkondades suurem ka seetõttu, et enamus eakate inimeste hooldusasutusi asuvad maal. Ometi näitab vallaliste osatähtsus maapiirkondades vanuse kasvades tõusutendentsi, linnades aga jääb see samale tasemele läbi kõikide uuritud kohortide.

Joonis 8 Paikse rahvastiku võrdlus migrantidega
Vallaliste osakaal soo lõikes
Eesti 1989

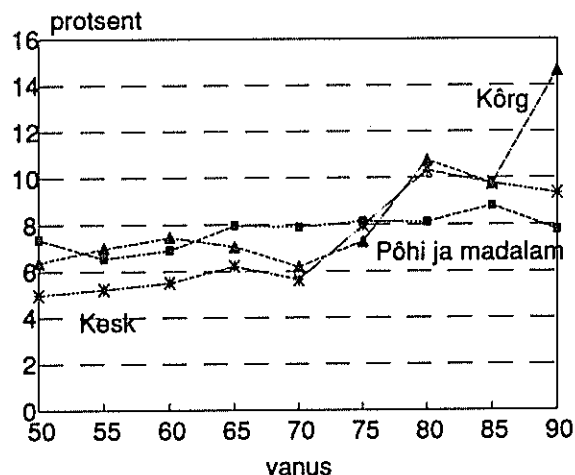

Mis puudutab paiksust, siis kalduvad paiksed jääma kaks korda sagedamini vallalisteks (Joonis 8). Tähelepanu tuleks pöörata faktile, et mitte-eestlastest paiksete hulgas (st elavad alates sünnimomendist samas elukohas) on vallalisuse osatähtsus eestlaste kõrge tasemega sarnane. Mitte-eestlastest paiksetega kaasneb teine omapära: üle 75-aastased mitte-eestlastest meessoost paiksed on kaks korda sagedamini vallalised kui samalaadsed naised.

Haridustasemel ei ole vallalisuse osakaaluga suurt seost. Ometi, vanureid, kellel on keskharidus, iseloomustab kõikides alla 70. eluaasta vanusrühmades kõige madalam vallalisustase. Raukade puhul suureneb vallalisuse osatähtsus haridustaseme tõusuga.

Kuid kui mitte-eestlastel kaldub olema kõige kõrgem vallalisuse tase kõige madalama haridustasemega inimestel, mis on üsna tavaline, kuna vallalised on sageli need, kes on invaliidid, siis eestlaste hulgas on kõige kõrgem vallalisuse tase kõige kõrgema haridustasemega vanuritel, mis koos vanusega näitab kasvutendentsi (Joonis 9).

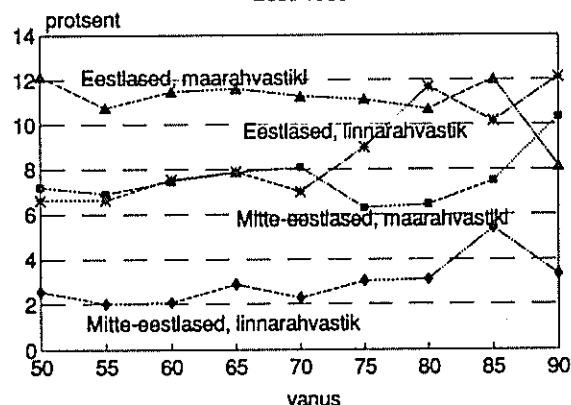
Joonis 9 Vallalised hariduse lõikes
Eesti 1989

Haridustasemega seotud vallalisuserinevused on toodud välja rahvuse ja elukoha suhtes keskharidustaseme näitel. Nagu eelpool nimetatud, on vallaliste osatähtsus suurem maapiirkondades, vallaliste vanurite osakaal on linnades kaks või isegi rohkem kordi väiksem. Mitte-eestlastest vallalised maal elavad vanurid lähenevad oma taseme poolest eestlastest linnaelanike omale. Eaga näitab vallaliste osakaal keskharidusega eestlastel linnades kasvutendentsi. Mitte-eestlaste puhul ei väljendu see tendents nii selgelt (Joonis 10).

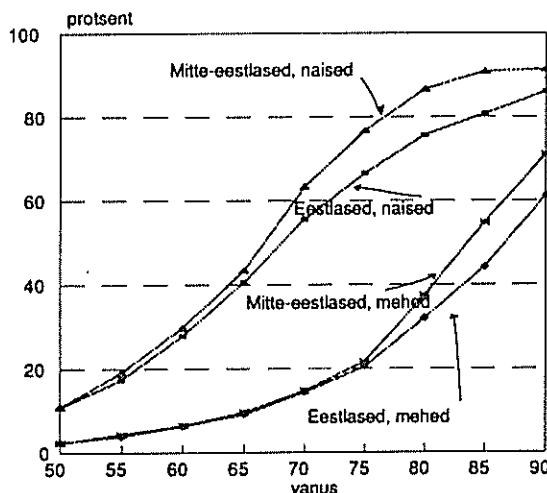
2.3. LESKEDE VANUSKÕVERAD

Joonis 10 Vallalised keskhariduse, rahvuse ja elukoha lõikes
Eesti 1989

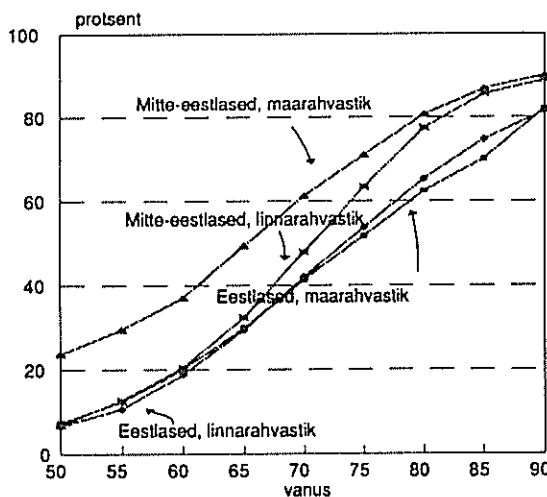
Võrreldes abielus olijatega näitavad leskede vanuskõverad absoluutselt vastupidiseid tendentse. Nooremates kohortides on osatähtsus madal ning see suureneb koos vanusega. Kuigi lesestumismäär tõuseb mõlema soo jaoks koos vanusega, moodustavad üle 60-aastaste naiste hulgas lesed enam kui 50 protsenti. Lesestumise osas on mitte-eestlaste tasemed võrreldes eestlastega kõrgemad.

Joonis 11

Leskvanurid soo lõikes
Eesti 1989

osatahtsus tõuseb märgatavalt peale 75. eluaastat (Joonis 11). Maa ja linna vahelised erinevused lesestunud vanurite osas on praktiliselt märkamatud. Etniline tegur toob välja erinevused, kusjuures suurim tõenäosus jääda leseks on, võrreldes kõikide teiste gruppidega, mitte-eestlastest maaelanikel. Mitte-eesti lesestunud osatahtsus linnarahvastiku hulgas suureneb järsult peale 70. eluaastat, moodustades 80-84-aastaste vanusgrupis 30 % kõrgema osatahtsuse võrreldes kümme aastat noorema vanusgrupiga (Joonis 12).

Joonis 12

Leskvanurid rahvuse ja elukoha järgi
Eesti 1989

Mis puutub vanusesse, siis on abielulisuse muutus lesestumis osatahtsuse kasvu suunas märgatav. Sellistel üleminekutel on sageli mõju ka suremusele.

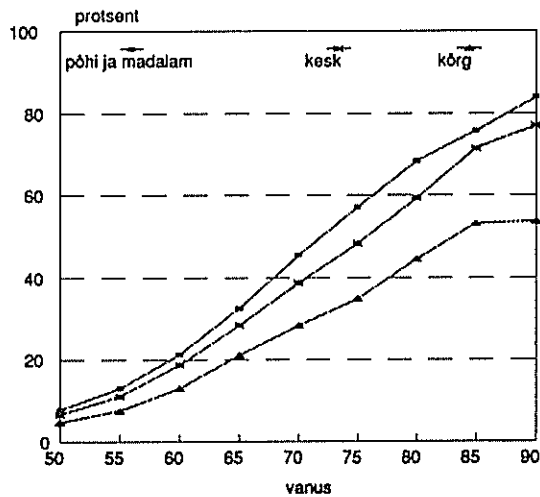
Varasemates lesepõlveperioodides suureneb ka suremus. Siiski on meeste ja naiste keskmise eluea pikkuse erinevustel oluline mõju naiste suuremale lesestumisosatahtsusele. Mitte-eestlaste keskmine eluiga on madalam nii eesti naiste kui ka meeste osas, enam silmatorkav on see erinevus vanemate naiste osas (Katus, Puur, 1992). See selgitab mõlemast soost mitte-eestlastest leskede kõrgemaid osatahtsusi võrreldes eestlastega. Lesestunud mitte-eesti meeste

Haridustasemel on eristav roll rohkem mitte-eestlaste jaoks. Neil täheldati selle teguri pöördsuhtelist mõju võrreldes abielusolevate vanuritega. Märgatavaid erinevusi võib täheldada madalaima ja kõrgeima haridustasemega leskede osatahtsustes. Kõige enam on leski madalaima haridustasemega mitte-eestlaste seas, ning samuti tõuseb nende leskede osakaal vanuse suurenedes kõige rohkem. Kõrgeima haridustasemega mitte-eestlaste lesestumise osatahtsus on madalaim isegi võrreldes eestlastetega (Joonis 13).

Eestlastel ei mängi haridus nii tähtsat rolli, kuigi vanuse järgi on madalaimad lesepõlve tasemed omased keskharidusga eestlastele. Eestlaste puhul kehtib ka leskede suhtes väga kõrges eas varem täheldatud kõrgema haridustaseme stabiliseeriv efekt.

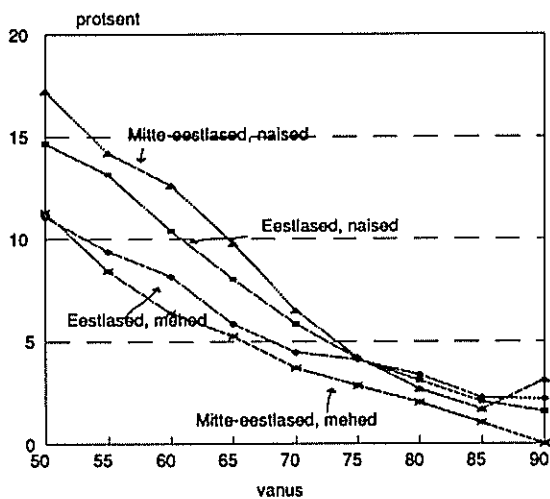
2.4. LAHUTATUD VANURITE VANUSKÕVERAD

Joonis 13 Leskvanurid hariduse lõikes Eesti 1989

praegune lahutatute tase üle 75-aastastel.

Joonis 14 Lahutatud rahvuse ja soo lõikes Eesti 1989

lahutatud vanurid on oma vanuskõvera põhjal küllaltki stabiilsed. Võrreldes kõikide teiste rühmadega, pakub huvi eesti lahutatud meeste kõrge osakaal kõrgemas vanuses, kusjuures pööre toimub 75. eluaastal.

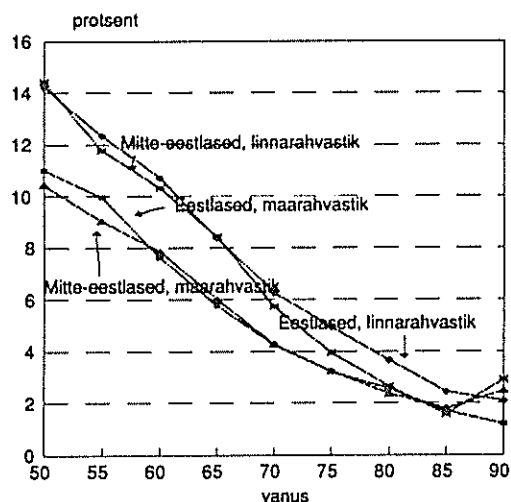
Enamikes Euroopa maades on viimaste kümnendite jooksul suurenenud lahutuskordajad (Macura, Adams et al, 1994). Samuti on suurenenud lahutatute ja lahuselavate vanurite osatähtsus, paljudes maades on praegusel ajal järsult tõusnud lahutatud vanemate naiste arv (Myers, 1994). Nagu eelpool viidatud, on ka Eestis lahutuste sagedus näidanud kuni 1970. aastate lõpuni tõusutendentsi, kuigi 1980. aastatel on abielulahutuste üldkordaja vähenenud.

Suurenevat lahutumuse üldtendentsi võib märgata ka lahutatud vanurite vanuskõvera jälgides, mis on eriti kõrged nooremates kohortides ning näitavad, et nende osatähtsus võib tulevikus olla palju kõrgem, kui

Rahvusesti vaadeldes selgub (Joonis 14), et lahutatute taseme tõus on peamiselt saavutatud mitte-eestlaste arvel. Lahutuste kõrge osatähtsus tuleneb põhiliselt nooremate kohortide naiste suurematest osakaaludest, mitte-eestlaste kõrgemad osatähtsused ilmnevad kuni 70. eluaastani. Mitteeesti meeste juures ilmneb üha enam lahutatuseisuse osatähtsuse muutuv mudel: kuna nad esindavad traditsioonilisemat käitumist, võib suurenemist nooremates kohortides - 50 aasta vanuses - ehk pidada esimeseks märgiks tulevase tõusust, kuigi läbi kogu vanuskõvera jääb mitte-eestlastest lahutatud meeste osatähtsus kõige madalamale tasemele. Eestlaste

Joonis 15 Lahutatud rahvuse ja elukoha järgi

Eesti 1989

osakaal on kõrgeim. Vanuse tõustes ilmneb kõrghariduse stabiliseeriv efekt ning kõrgharidusega raukade puhul suureneb lahutatute osatähtsus ja saavutab kõrgeima taseme, kuna madalaima haridustasemega inimeste osatähtsus jääb lahutatud raukade osas madalaimale tasemele. Kõrghariduse stabiliseerivat efekti tuleb vaadelda ilmselt kui mõjurit eluea pikenemisele.

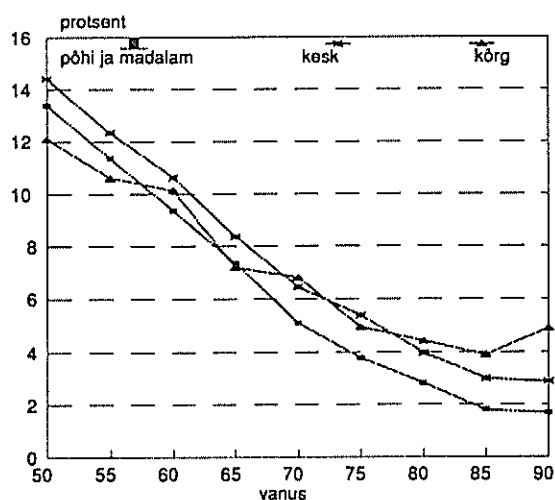
Lahutatute osatähtsus on linnas elavate vanurite seas kõrgem. Seoses elukohaga ei mängi rahvus eristavat rolli. Lahutatud eestlastel on pisut kõrgem osakaal, eriti vanema linnaelanikkonna hulgas. Kuid märkimisväärne on mitte-eestlastest lahutatute tõusev kõver 90. eluaastal nii linna- kui ka maapiirkondades (Joonis 15).

Lahutatute puhul ei ole hariduse erinevused eriti silmatorkavad. Siiski ilmnevad erinevused noorimates ja vanimates kohortides (Joonis 16). Noorimates kohortides on madalaim lahutatuse osakaal kõrgeima haridustasemega inimestel, samas aga keskharidusega lahutatud vanurite

3. VANURITE LEIBKONNA KOOSTIS

Joonis 16 Lahutatud hariduse lõikes

Eesti 1989

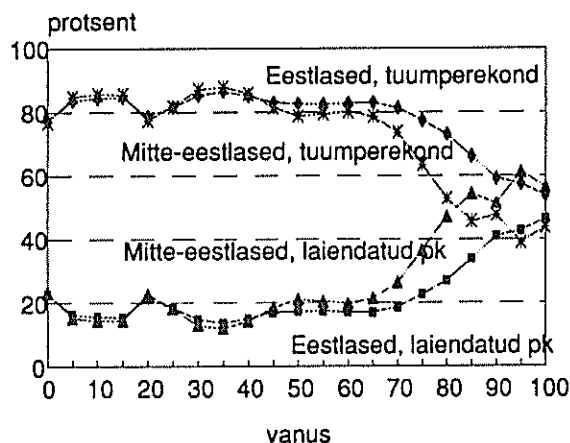
perekonna süsteemile. Eesti demograafid (Katus, 1982; Palli 1988) on tõestanud, et Eesti jääb Lääne-Euroopa tüübi levikualale, kusjuures piir kahe tüübi vahel kulgeb mööda Eesti idapiiri. Järgnevas esituses on esile toodud ka pikaajalise ida immigratsiooni mõju Eestis arenenud perekonnamudelile.

Leibkonna koostis kujuneb tihedas seoses abielulisusega, olles oluliselt mõjutatud üldise demograafilise üleminekuga seotud üldise sündimuse vähenemise ja suremuse madala taseme poolt kujundavatest protsessidest. Kooskõlas üldise demograafilise üleminekuga püstitati tees perekonna nukleariseerumisest (Goode, 1963). Hiljem laiendati hüpoteesi ning väideti, et nagu üheski ühiskonnas ei ole suur perekond muutunud modaalvormiks, ei saa ka tuumperekond olla kõikides ühiskondades universaalne (Levy 1965).

Nagu Hajnal (1965) märkis, on tuumperekond olnud Lääne-Euroopas valdav vorm, vastandina Ida-Euroopa

Ajaloolised uuringud on näidanud, et juba minevikus oli lääne ühiskondades tuumperekond domineeriv perekonnavorm (Laslett and Wall, 1972), mis tulenes peamiselt lääne abielutüübi valdavusest. See tähendas hilisemat abiellumisiga, mis viis väiksema arvu keerukate leibkondade tekkeni ning rohkemate seda tüüpi leibkondadeni, kus vanemad elasid koos oma vallaliste lastega (Wall et al, 1983). Praegusel abielusüsteemi muutuste perioodil ei tähenda uus faas lääne tüüpi perekondade jaoks üleminekut laiendatud perekondadelt tuumperekondade juurde, vaid pigem denukleariseerimise ning perekonnatüüpide ja kooseluvormide mitmekesistumise faasi (Höhn, 1994). Ida-Euroopas, kus oli valdav varane abiellumus, olid laiendatud ja keerukad perekonnad enamlevinud perekonnatüübiks. Nende rahvaste juures on täheldatud üleminekut nukleariseerumise suunas.

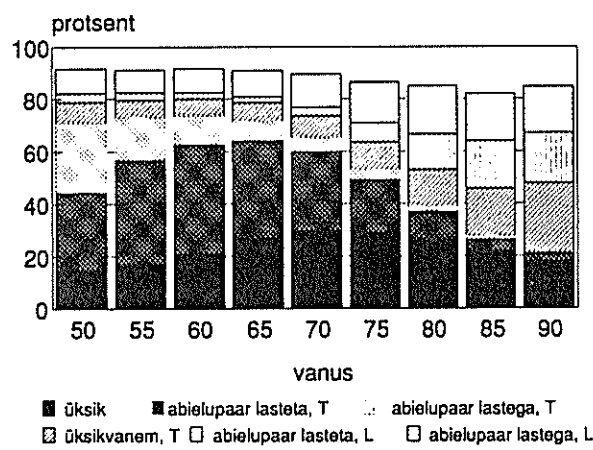
Joonis 17 Tuum- ja laiendatud perekondades elamise osakaal rahvuse lõikes Eesti 1989

Kui võrrelda eestlasi kui lääne abielutüübi esindajaid mitte-eestlaste kui Ida-Euroopa mudeli kandjatega, võib Eesti puhul märgata leibkondade moodustumisel ülalmainitud arengu üldtendentsi (Joonis 17). Täheldada võib mitte-eestlaste käitumise nihet tuumperekondade suunas. Seda näitab eestlastega võrreldav tuumperekondade osakaal läbivalt vanusrühmades kuni 45 - aastaste vanusrühmadeni, millest alates toimub lahknemine eestlastest ja laiendatud perekondade suurenev osakaal mitte-eestlaste vanemates kohortides on märgatav. Eestlaste puhul on tuumperekondade osakaal kõikides

vanusrühmades suur, mõningane selle osakaalu langus on märgatav vaid väga kõrges vanuses.

Joonis 18 Kooselulisuse vormid Eesti 1989

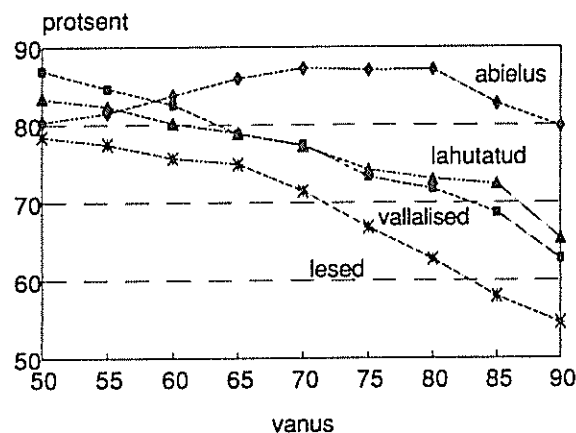

Leibkonna koostise järgi on kuni 70-aastaste vanusrühmani peaaegu 80 % juhtudest valdavaks tuumperekondade erinevad tüübid (üksielavad, abielupaarid lasteta, abielupaarid lastega ja üksikvanemad, Joonis 18), vanemates kohortides omandavad üha suuremat tähtsust laiendatud perekondade erinevad vormid. Vanimates kohortides toimub eriti lastega ja lasteta abielupaaride osas oluline osakaalude muutus, kus on märgatav tuumperekondades elamise asendumine laiendatud perekondades elamisega. Rohkem puudutab see lastega abielupaare, kus leibkond laieneb kolmanda põlvkonna juurdetuleku arvel. Siinjuures tuleb

tähelepanu juhtida 1989 aasta Eesti rahvaloendusandmetel moodustatud perekonna tüpoloogiale, mis põhines esimesena küsitletaval perekonnaliikmel. Käesolevas

analüüsis puudutab see eriti abielupaaride definitsiooni. Rahvaloendusandmetes on moodustatud tüpoloogia aluseks perekonnasuhe esimesena küsitletu suhtes. Vanurite puhul, eriti kõrgetes vanustes alates 75-aastaste vanusrühmadest, kui nad ei ole üksielavad või abielus, on nad leibkonna pead vaid 20 protsendil leibkondadest. Tüpoloogias, mis puudutab kooselu abielupaarina, elab eakas rahvastik oma sugulaste leibkonnas, kus viimased (näiteks lapsed) moodustavad abielupaari, vanurid moodustavad siin teise või kolmanda põlvkonna, esindades enamikel juhtudel vanemaid või äiasid-ämmasid või vanavanemaid.

Joonis 19 Kooselulisus tuumperekondades
abielulisuse lõikes
Eesti 1989

Erinevate abieluseisundite järgi väljendub tendents elada tuumperekondades erinevalt (Joonis 19). Esimestes uurimisalustes kohortides on kõige suurem osa tuumperekondades elavatest vallalised ja lahutatud vanurid. Läbi vanuskohortide väheneb nende kahe abieluseisundi osatähtsus tuumperekondade hulgas, eriti ilmne on see vallaliste puhul. Abielus vanurid on nooremates vanurite staadiumites kooselukorralduse nukleaarvormides elamise sageduselt leskede järel madalaima sagedusega. Kuid alates 60. eluaastast suureneb abieluinimeste tuumperekondlik kooselulisus ja saavutab kõrgeimas eas suurima

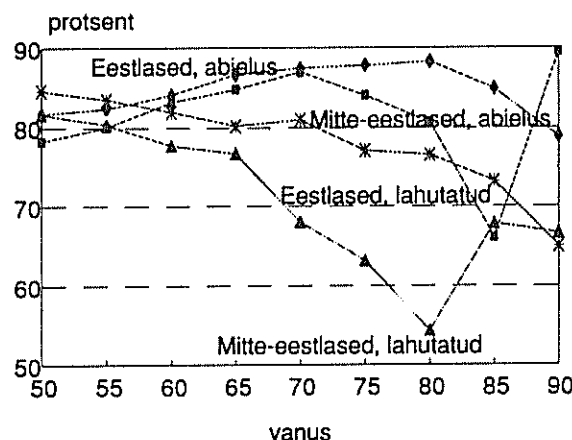
osatähtsuse. Kõikidest abielulisuse seisunditest elavad lesked kõige harvem tuumperekondades ning vanusega kahaneb tuumperekondades elavate leskede osakaal märgatavalt.

Kooselulisuses on sooti suured erinevused. Üle 60-aastased naised kalduvad elama kolm korda sagedamini üksi kui mehed, erinevus torkab rohkem silma mitte-eestlaste juures. Mehed, vastukaaluks, elavad rohkem ilma lasteta abielupaaridena, ning seda nende suurema abielulisuskordaja tõttu. Ka selles rühmas torkab sooline erinevus rohkem silma mitte-eestlaste puhul. Üksikvanemate puhul on soolised erinevused eriti märgatavad. Eesti naised kalduvad umbes 6 korda sagedamini kui mehed elama üksikvanemadena, mitte-eestlaste puhul on see erinevus umbes neljakordne. Samuti kalduvad eesti naised elama kaks korda sagedamini kui mitte-eestlased rühmas, mida on klassifitseeritud kategooria all *muud*, mis võib viidata kooselulisuse suuremale mitmekesisusele eestlaste hulgas.

3.1. ABIELUS VANURITE LEIBKONNA KOOSTIS

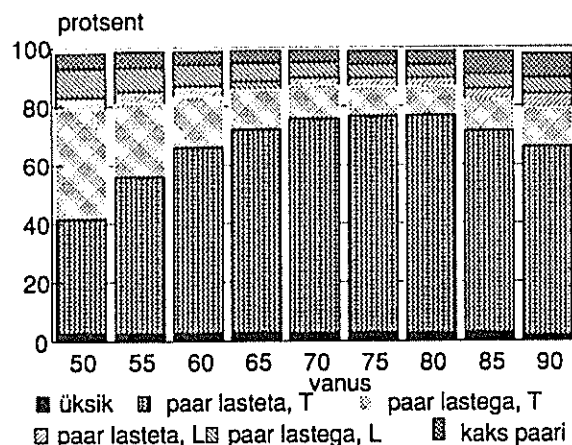
Kõikides vanusastmetes elavad abieluinimesed kõige rohkem tuumperekondadena. Laiendatud perekondade kõver kaotab järsult oma osatähtsuses juba nooremates kohortides. Lääne perekonnatüübi prevaleerimist eestlastel näitab ka nende sagedasem tuumperekondades elamine läbi kogu vanuskõvera. Tuumperekondades elamise järgi on mitte-eestlaste osakaal madalam kõikides vanusgruppides, kaotades märkimisväärselt oma osatähtsust eriti üle 70 aasta vanuste puhul (Joonis 20).

Joonis 20 Abielus ja lahutatud vanurite kooselulisus
tuumperekondades rahvuse lõikes
Eesti 1989

abielupaarina (Joonis 21). Selle vormi osakaal suureneb vanusega märgatavalt, moodustades 70-84 - aastaste vanusrühmas peaaegu 75 protsenti ning vähenedes mingil määral alles väga kõrges eas.

Joonis 21 Abielus vanurite kooselulisus
Eesti 1989

erinevused. Linnas elavaid abielus vanureid iseloomustavad suurema suurusega perekonnad. Olenemata elukohast on abielus naisvanuritel väiksemad perekonnad, mis vanuse kasvades veelgi vähenevad (Joonis 23).

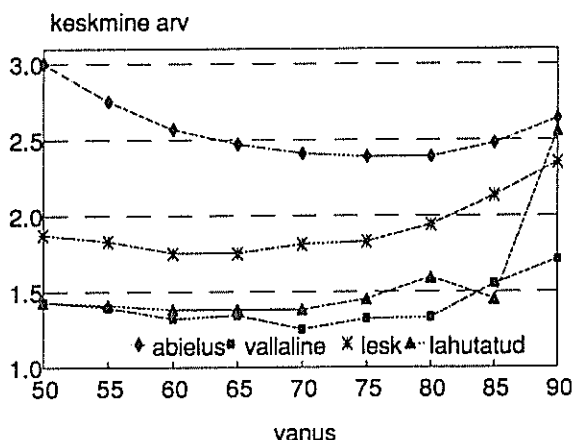
Mis puutub vanurite soolistesse erinevustesse tuum- või laiendatud perekondades elamise järgi, siis abielus mehed moodustavad peaaegu 100 % kõikides tuumperekondades elavatest meestest, see osatähtsus langeb vaid väga vanas eas (85+). Kuni 65. eluaastani moodustavad abielus naised umbes 80% tuumperekondades elavatest naistest, sellest vanusest alates nende osatähtsus langeb. Viimatimainitu kehtib eriti mitte-eesti naiste kohta.

Analüüsides abielusolevate inimeste leibkonna koostist detailsemalt, nähtub, et abielus vanurile on tüüpiline elada tuumperekonnas ilma lasteta

Selline arengumudel on omane mitmetele arenenud maadele, kus leibkonna koostise muutumine väljendub nende vanemate inimeste arvu üldises vähenemises, kes elavad koos pereliikmetega. Selle trendi taga on üldine individualiseerumisprotsess koos üha suureneva iseseisvumisega vanemas eas (United Nations, 1994).

Kõikidest abieluseisunditest on abielus inimeste perekonna suurus kõige suurem, jäädes siiski kõikides vanustes, peale 50 - aastaste, väiksemaks kui 3 inimest (Joonis 22). On huvitav märkida, et erinevused linna ja maa vahel on märgatvalt väiksema mõjuga perekonna suurusele, kui soolised

Joonis 22 Perekonna suurus
abielulisuse lõikes
Eesti 1989

3.2. VALLALISTE VANURITE LEIBKONNA KOOSTIS

Abielusolevate vanuritega võrreldes on mitteabielusolevate vanurite noorimates kohortides tuumperekondades elamise sagedus ellnimetatutega samal tasemel, vanuse kasvades aga jääb kõikide teiste abieluseisundite puhul tuumperekondades elamise ulatus alla abielusolevate omale. Nukleaarvormide hulgas eristub aga oluliselt üksielamine ning see on kõigi mitteabieluseisundite puhul kooselulisuse põhitüüp.

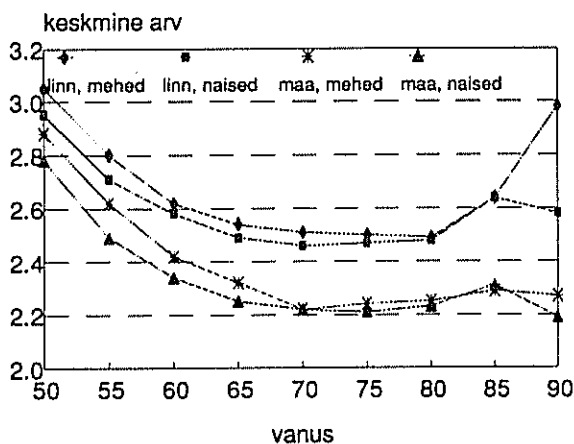
Nagu näitavad erinevad uuringud, kasvab ajas eraldi elamise osakaal tänu

mitmetele teguritele:

- (1) pikem eluiga koos soovi ja võimega elada sõltumatult (United Nations, 1994)
- (2) vanemate ja laste vaheliste suhete muutumine, kes ei jaga ühist elukohta (Sussmann, 1976)
- (3) oluline mõjur on muutused lastekasvatamise normides ja käitumismudelites (Pampel, 1983)
- (4) üksielamise osakaalu kujundavad lisatingimused on eluasemevõimalused ja sõltumatus sissetulekutest, kuid need ainult toetavad kooselulisuse muutuvat mudelit tervikuna.

Üksi elamine on vallaliste vanurite jaoks põhiline kooselutüüp. Üle 60-aastastest ja vanematest vallalistest inimestest elab üksi 71 %. Eraldielavate hulgas moodustavad vallalised vaid 16,8 %. Üksielamine on domineeriv vorm vallaliste naiste ja eestlaste juures, kes moodustavad umbes 80 % vastavast rahvastikurühmast.

Joonis 23 Abielus vanurite perekonna suurus
soo ja elukoha lõikes
Eesti 1989

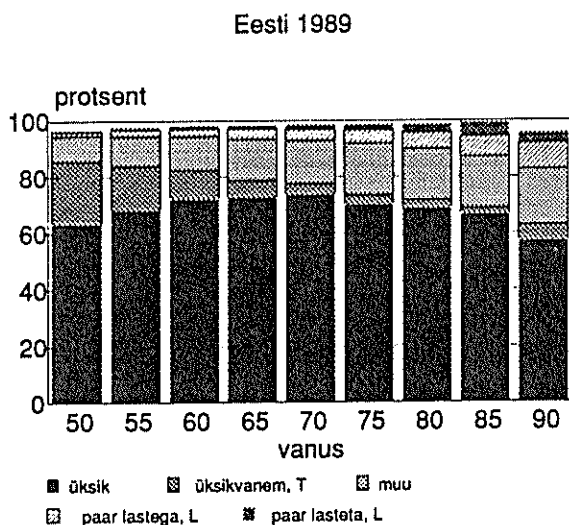

Kuni 70. eluaastani iseloomustab vallalisi vanureid vanuse kasvades üksielamise osatähtsuse tõus. Üksielamine moodustab igas vanusrühmas umbes 60-70 % kõikidest kooseluvormidest. Teine vallaliste kooselulisuse põhitüüp on elamine tuumperekondades üksikvanemana, nende osatähtsus väheneb koos vanusega, kuigi väga kõrges eas saavutab see jälle suurema tähtsuse (Joonis 24). Peale 75. eluaastat omandab tähtsust kooselu kompleksvorm, mis on toodud kategooria *muud* all. Märkimisväärne on kooseluvormide hulgas vananemisel esilekerkiv elamine abielupaarina (nii lastega kui ilma): võib eeldada, et

üksikud inimesed kalduvad vanuse kasvades minema oma sugulaste leibkondadesse elama olles seal venna-õena, lapse või muu sugulase või mitte-sugulasena. Rahvaloendusandmetes vallalistena märgitud elavad samuti oma laste leibkondades

kui vanemad või ämmad-äiad. Seega ei esinda kategooria *vallaline* puhast, mitte kunagi abielus olnu staatust, kuna ka need, kes on kunagi elanud kooselu vabaabieluna, aga nüüd enam ei ela, määratlevad ennast vallalistena. Vallaliste vanurite perekonna suurus on üks väiksemaid ning võrreldav lahutatute perekonna suurusega (vt. Joonis 22), kuigi ka nende puhul on täheldatav perekonna suuruse kasv kõrgemates vanustes. Siiski tuleb nentida, et vallaliste perekonna suurus jääb kõige madalamale tasemele võrreldes ülejäänud abielulisusseisunditega.

Joonis 24 Vallaliste kooslus

3.3. LESKEDE LEIBKONNA KOOSTIS

Sageli on erinevates uurimustes väljendatud, et kooslusisuse seisukohalt peaksid lesed olema rohkem sõltuvad oma lastest ning neil võib olla väike üksi elamise valiku võimalus (Pampel, 1983). Eesti näide ei tõesta seda väidet. Kuigi kogu lesestunud üle 60-aastasest ja vanemast elanikkonnast elab 53 % üksi, moodustavad kõikidest eraldielavatest vanuritest lesed 65 %. Siiski, peale kõrge eraldielamise osatähtsuse, iseloomustab enamikke

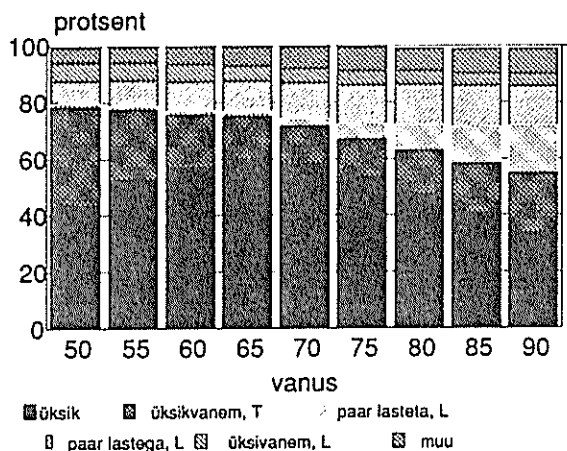
leski kooslusis laiendatud perekondades.

Leskede kooslusis domineerib läbi kõikide vanusrühmade üksi elamine. Üksinda elamise osatähtsus tõuseb kuni 65. eluaastani, hõlmates rohkem kui 40-60 % kõikidest vormidest (Joonis 25). Sageduselt järgmine on üksikvanemana tuumperekonnas elamine. Peale 75. eluaastat võib leskvanurite puhul esile tuua vallalistega sarnase tendentsi: tähtsuse omandab abielupaarides (nii lastega kui ka ilma) elamise osatähtsus. Leskede puhul esindavad need paarid laiendatud perekondi. Laiendatud perekondades elamise märkimisväärne osakaal vanemas eas saavutatakse peamiselt eesti eakate leskmeeste arvel.

Leskvanurite perekonnad on oma perekonna suuruselt abieluinimeste perekondade järel suuruselt teisel kohal. Naised elavad suuremates perekondades. Mõlema soo puhul näitab perekonna suurus vanuse suurenemisega kasvutendentsi, mis näitab selgelt, et sugulussuhted väljenduvad lesestunute suhtes tugevamalt (vt. joonis 22).

Joonis 25 Leskvanurite kooselulisus

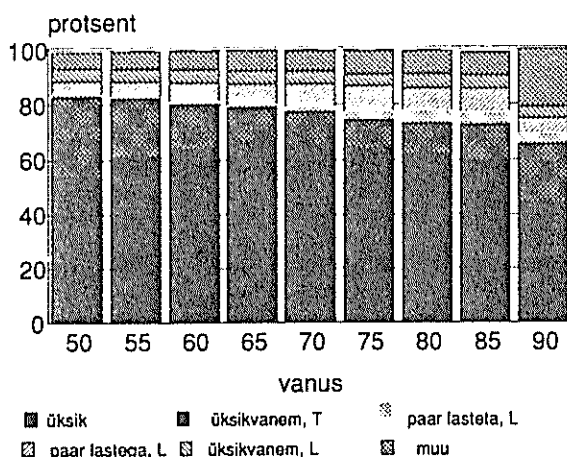
Eesti 1989

järel.

Joonis 26 Lahutatute kooselulisus

Eesti 1989

Need kaks tüüpi jäävadki koos domineerima teiste kooselutüüpide üle läbi kõikide vanusrühmade. Ainult üle 90-aastaste vanusgrupis on kategooria *muud* all toodud ära kooselulisuse segatüüp, mis on silmapaistev oma peaaegu 22-protsendilise osatähtsusega.

Oma perekonna suuruselt on lahutatud vanurid samal tasemel vallalistega, kõikudes 1,5 inimese ümber. Kuid vanuse kasvades suurenevad lahutatud vanurite pered. Üle 90-aastaste hulgas märkimisväärne *muu* kategooria osakaal tõstab selle kohordi perekonnasuuruse abielus vanurite perekonna suurusel võrreldavale tasemele. Viimased on aga oma perekonna suuruse poolest esikohal. Nagu näitab joonis 27, on väiksema perekonna suurusel lahutatud naisvanurite perekonnad, samal ajal kui lahutatud meeste perekonna suurus on sarnane leskmeeste perekonna suurusel. Perede suuruse kasv 90-aastastel toimub samuti naiste arvel.

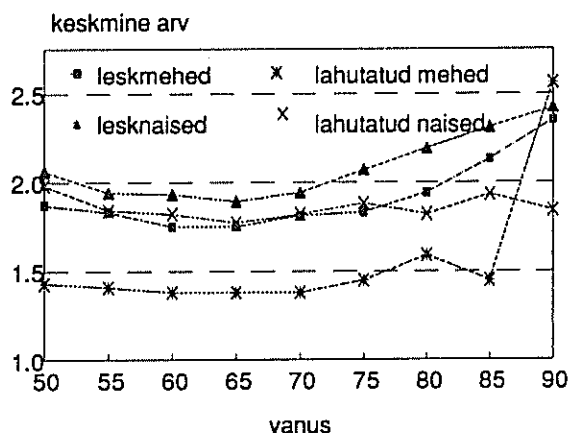
3.4. LAHUTATUTE LEIBKONNA KOOSTIS

Lahutatud vanurite leibkonna koostises on mitmeid võrreldavaid jooni leskede omaga, erandiks on vaid see, et üksielamine on kõikides lahutanud vanurite vanusgruppides rohkem levinud (Joonis 26). Samas on nad tuumperekondades elamise sageduselt nooremates kohortides kolmandad abieluinimeste ja vallaliste järel, peale 65. eluaastat vahetavad nad vallalistega kohad ning lahutatud jäävad kõikides vanusrühmades teiseks suureks tuumperekondades elavate vanurite rühmaks abielus olevate eakate inimeste

Üle 60-aastastest üksielavatest inimestest moodustavad lahutatud vanurid umbes 14 % tänu oma suhteliselt väikesele osakaalule vanurite hulgas üldiselt. Kõrge eraldielamise osatähtsus tuleneb peamiselt mitte-eestlastest. Näiteks, üle 60-aastaste mitte-eestlastest üksinda elavate meeste hulgas moodustavad lahutatud umbes 31 % kõikidest eraldielavatest. See on vastupidine tendentsidele, mida täheldati leskede juures. Lahutatud eakate inimeste hulgas moodustab üksielamine teiste kooseluvormide seas enam kui 64 %. Tuumperekondades elavad üksikvanemad on teisel kohal, neid on pisut väiksem osa võrreldes vastavate lehestunud eakate inimestega.

Joonis 27 Leskvanurite ja lahutatute
perekonna suurus soo lõikes
Eesti 1989

KOKKUVÕTE

Arenenud maades, kus püsib taastootmistasemest väiksem sündimus, süveneb demograafiline vananemine, kuna iga laste kohort on vanemate kohordist väiksem. Üldise suremustaseme liikumisega pikema keskmise eluea poole kaasneb see, et enamasti elavad pensionieani välja, samuti toob madalam suremus kaasa eakate ja väga eakate elu pikenemise. Isegi kõrge migratsiooni tase ei suuda hoida ära rahvastiku vananemist pikas perspektiivis, kuna ka

immigrandid ise vananevad ning immigratsiooni mõju on väike ja ajutine. Kui immigratsioon toob kaasa kohalikest elanikest väga erinevate demograafiliste omadustega rahvastiku, lisanduvad vananemisprotsessis veel immigrantide probleemid, tuues kaasa vajaduse arvestada mitmesuguseid eristunud, osaliselt vastuolulisi eaka elanikkonna vajadusi.

Nende üldiste demograafiliste protsesside tõttu, mis tingivad vananemisprotsessi intensiivistumise, kogeb eakas elanikkond oma elutsüklis muutusi, mis samuti kujundavad ja struktureerivad ümber vanurite vajadusi läbi kogu selle protsessi. Üks põhijooni, mis määrab individuaalse tervise, majandusliku ja sotsiaalse sõltumatuse ning üldise heaolu, on abielulisuse muutumine. Sageli määravad abielulisusseisundite muutused kogu kooslusi muutuse ning nendega kaasnevad ka muutused elamistingimustes.

Kuigi Eesti kuulub Ida-Euroopa suremustüüpi oma suremuse stagneerumisega 1970-ndatel aastatel ning suurte erinevuste poolest meeste ja naiste keskmiste eluigade pikkustes, on tüüpiline eakate abieluinimeste osakaalu tõus täheldatav ka Eestis 1979. ja 1989. aasta rahvaloenduste vahelisel perioodil. Üldiselt tähendab see leskede osakaalu vähenemist, kuigi see viitab ka hilisemale lesestumisele hiljem, millel võib olla keerukam mõju leskede leibkonna koostise kujunemisele ning nende suhete formeerumisele teiste sugulastega tulevikus. Leseseisus on vanemate naiste põhiseisus. Lesestunute suur osakaal vanemate mitte-eestlaste hulgas peegeldab nende rohkem väljaarenenud Ida-Euroopa suremustüüpi, mis lisab arvukalt nii mees- kui ka naissoost leski. Kuid kuna eestlaste hulgas on rohkem kui mitte-eestlaste seas levinud vabaabieluline koostelu, võib eestlaste väiksem leskede osakaal olla tingitud ka sellest, et rahvaloenduses loendati vähem tegelikke leski, kes olid kaotanud oma elukaaslase, kellega nad olid elanud vabaabielus. Eestis on leskedel, võrreldes teiste abielus mitteolevate vanurite kategooriatega, väiksem tõenäosus sattuda vanemas eas hooldusasutustesse. Antud uurimuses ei ole meil piisavalt andmeid selle kohta, mis on selle nähtuse põhijoon. Osad uuringud on näidanud, et sugulaste olemasolu (eriti elavate laste ja vanemate) ja kroonilised haigused suurendavad üksielamise tõenäosust, samas suunas mõjutab ka positiivses seoses olevad sissetulekunäitajad (Wolf, 1988), teiselt poolt aga, sugulaste mitte-olemasolu suurendab eriti just leskedel tõenäosust sattuda hooldusasutustesse. Eestis võib see tähendada vanemas eas üksielavate inimeste arvu edasist kasvu. Pidades silmas üldist sündimuse langust ning mitte-eestlaste madalat sündimust koos nende immigrandistaatusega, võib see tuua

kaasa vajaduse suurenemise hooldusasutustesse paigutamise järele eriti just selle rahvastikurühma jaoks.

Vallalisi ja lahutatud eakamat elanikkonda on vaadeldud sageli, vaatamata sellele, et nad on vanurite hulgas võrreldes kahe eelnevalt kirjeldatud abielulisusseisundiga vähemuses, vanurite hulgas peamiste riskirühmadena. Ometi on ka väidetud, et mitte-abielus olnute seisund võib soodustada sotsiaalselt ja majanduslikult sõltumatute inimeste rühma teket, kes oma elutsüklis on pikema perioodi jooksul tulnud iseseisvalt toime oma igapäevase eluga (Wolf, 1988). See jätab lahutatud elanikkonna vanas eas kõige suuremate probleemidega rühmaks. Kuigi lahutused ei toimu harilikult väga kõrges vanuses, nagu näiteks lehestumine, ning lahutatuna jääb inimesel oma seisundiga kohanemiseks teatud ajaperiood enne, kui ta jõuab vanaduspõlve, võib siiski lahutatute suurenev osatähtsus ja nende sagedasem hooldusasutustesse paigutamine lisada tuleviku sotsiaalhooldusele probleeme. Veelkord tuleb viidata sellele, et lahutuste suurenemine on eriti märkimisväärne mitte-eesti elanikkonna juures.

Kooselulisuse demograafilise determinandi - abielulisuse - kõrval on vanurite kooselulisuse muutuste juures olulised tervishoiu ja eluasemepoliitika areng koos sotsiaalhooldussüsteemiga ning majanduslik sõltumatus.

KIRJANDUS

Bengtson, Vern L., Carolyn Rosenthal and Linda Burton (1990). Families and aging: diversity and heterogeneity. In *Handbook of Aging and the Social Science*, Robert H. Binstock and Linda K. George, eds., 3rd ed. San Diego, California: Academic Press, pp. 263-287.

Goode, William (1963). Industrialization and Family Change. In: *Industrialization and Society*, Bert Hoselitz and Wilbert Moore, eds. Paris: Mouton and UNESCO.

Höhn, Charlotte (1994). Ageing and the Family in the context of Western-type Developed Countries. In *Ageing and the Family*. Proceedings of the United Nations International Conference on Ageing Population in the Context of the Family, Kitakyushu, Japan, October, 1990, UN: New York, pp. 29-33.

Katus, Kalev (1982). *Dolgosrochnyje tendencii razvitija i upravlenija demograficheskoi sistemoi*. Dissertazia PH.D., Moskva.

Katus, Kalev (1989). *Demographic Transition and Population Ageing: case of Estonia*. RU Seeria B No. 10, Tallinn:EKDK, 14 pp.

Katus, Kalev ja Allan Puur (1992). *Eesti rahvastiku suremustrend elutabelite analüüsi põhjal*. RU Seeria B No. 14, Tallinn:EKDK, 43 lk.

Katus, Kalev, and Luule Sakkeus (1992). *Foreign-Born Population of Estonia*. Paper presented at the Academy Colloquium Population of the Former USSR in the 21st century. September 29 - October 2, Amsterdam, 24 pp..

Kinsella, Kevin, and Cynthia M. Taeuber (1993). *An Aging World II*. International Population Reports P95/92-3. US Census Bureau. Washington, 160 pp.

Laslett, Peter and Richard Wall, eds. (1972). *Household and Family in Past Time*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

Levy, Marion Jr. (1965). Aspects of the analysis of family structure. In *Aspects of the Analysis of Family Structure*. Ansley Coale et al., eds. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, pp.1-63.

Macura, Miroslav, Adams Edith and Dorota Holzer-Zelazewska (1994). Changing Patterns of First Marriage, Divorce and Remarriage in Europe and North America. In *Ageing and the Family*. Proceedings of the United Nations International Conference on Ageing Population in the Context of the Family, Kitakyushu, Japan, October, 1990, UN: New York, pp. 45-60.

Myers, George C. (1994) Marital-Status Dynamics at Older Ages. In *Ageing and the Family*. Proceedings of the United Nations International Conference on Ageing Population in the Context of the Family, Kitakyushu, Japan, October, 1990, UN: New York, pp.112-120.

Palli, Heldur (1988) *Otepää rahvastik aastail 1716-1799*. Tallinn

Pampel, Fred C. (1983) Changes in the Propensity to Live Alone: Evidence from Consecutive Cross-Sectional Surveys, 1960-1976. *Demography*, Vol.20, No.4

Sussman, M. B. (1976) The Family Life of Old People. In: *Handbook of Aging and the Social Science*, Robert H. Binstock and Ethel Shanas, eds. New York: Van Nostrand Reinhold, pp. 218-243

United Nations Economic Commission for Europe. Population Activities Unit. (1992) *Dynamics of Population Aging in the ECE countries*. A Project Undertaken by the Population Activities Unit of the Economic Commission for Europe.

United Nations (1994). Overview of Recent Research Findings on Population Ageing and the Family. In *Ageing and the Family*, Proceedings of the United Nations International Conference on Ageing Population in the Context of the Family, Kitakyushu, Japan, October, 1990, UN: New York, pp.79-104

Wall, Richard, Jean Robin and Peter Laslett, eds. (1983). *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

Wolf, Douglas A.(1988). Kinship patterns and household composition: older unmarried Hungarian women, 1984. *European Journal of Population*, No. 4, 1988, pp. 315-337.